

astola

ikerketa eta historia

DURANGALDEKO URTEKARIA

16.zk 2022 • 5€

LABURREAN

**JUAN CARLOS LÓPEZ
QUINTANA**

AGIRI ARKEOLOGIA ELKARTEA

BIZKAIKO PIRINIOETAKO LEHEN CROMLECHAK OIZ MENDIAN

Eusko Jaurlaritzako Kultura Sailaren otsailaren 3ko 25/2009 Dekretuan, Oizko estazioak 6 monumentu megalitiko hartzen ditu, kultura-ondasun gisa kalifikatuta daudenak. Batetik, Ama Birjinen Baso 1 eta Iturzuriganana trikuharriak, eta bestetik, Ipiñarrietako tumuluak: Ama Birjinen Baso 2, Probazelaiburu 1 eta Probazelaiburu 2. Hala ere, Berrizko eta Mallabiko udalek sustatuta eta AGIRI Arkeologia Elkarteak zuzenduta, Oizko estazio megalitikoan egin zen ebaluazio arkeologikoak (2021), zenbait aldaketa proposatzen ditu Oizko monumentuen osaera eta kalifikazioari dagokionez. Hauxe da proposamena:

1. Probazelaiburuko multzoa 1: trikuharria/zista eta harrespila (cromlech).
2. Probazelaiburuko trikuharria 2.
3. Iturzuriganako harrespila.
4. Ama Birjinen Baso 1eko trikuharria.
5. Ipiñarrietako tumulua.

Pirinioetako harrespilak edo cromlechak errausketarako hilobi-monumentuak dira, azken brontzetik erromatarren garaira arte eraikiak. Bertikalean jarritako lauzaz eta blokez osatutako zirkulu txikiak dira, eta barruan,

 Probazelaiburu I.

Pirinioetako harrespilak edo *cromlechak* errausketarako hilobi-monumentuak dira

📷 Iturzuriganana.

oro har, erraustutako giza hezurrez eta ikatzez osatutako hilobi-biltegia dute. Monumentu mota hau oso adierazpen arkeologiko berezia da, mendebaldeko eta erdialdeko Pirinioetan, Oria-Leizaran ibaien eta Andorrako lurraldearen artean banatzen dena, gutxi gorabehera. Neolito aurreratutik hasi eta Brontze Arora arte, ehorzketa kolektibo edo indibidualean oinarritzen ziren hilobi-praktikak hautsi zituen. Erritu berriak gorpak errausten ziren, eta Burdin Aroko kultura zeltikoe-kin Europa osora hedatuz joan zen.

Duela urte gutxira arte, Oria eta Leizaran ibaien inguruan, mendebaldeko muga zurrun mantentzen zen. Hala ere, 2012. urtean, J.A. Mujika Alustizak (EHUko Historiaurrearen arloko irakaslea) zuzendutako talde

batek zalantzan jarri zuen muga horren balioa, Aralar mendilerroko Ondarre I cromlecha aurkitu eta induskatu baitzuten.

2021ean, Probazelaiburu I eta Iturzuriganako monumentuen indusketa arkeologikoak bi harrespil berri plazaratu zituen, eta C14 datazioek Pirinioetako zirkuluen esparru kronologikoan kokatzen zituzten. Ereku nuklearreko beste cromlech askotan bezala, Oizen ez dugu erraustutako giza arrastorik aurkitu. Hala ere, egituren tipologiak eta C14 datazioak berretsi egiten dute Pirinioetako cromlechak direla. Probazelaiburu I eta Iturzuriganana dira, gaur egun, Pirinioetako zirkuluen eremu nuklearretik mendebalderantz urrutien dauden hilobi-monumentuak.

LABURREAN

IZASKUN ELLAKURIAGA

ONDAREZ BETETAKO ARGITALPENAK

Durangaldeko ondarea ezagutzera emateko bi argitalpen berri dauzkagu.

Alde batetik, lurretako herritarrek auzolanean abian ipinitako ikastolaren historia jasotzen duen liburua eta ikus-entzunezkoa daude. Bestetik, eskualdeko bidezidor eta basoetan zehar, natur ondareaz jabetzeko eta ibilbideetako leku esanguratsuetako ondarea ezagutzeko Durangoko Alpino Tabira Mendi Taldeak egin du argitalpena.

"Auzolan miresgarri baten kronika"

Horrela definitu dute egileek lurretako Goiuria Ikastolari buruz egindako argitalpena. 1968tik 1981era bitartean herrian egondako ikastolaren historia jaso eta transmititzeko helburuz landu dute liburua Kristina Mardarasek, Justo Alberdik, Jon Irazabalek eta Markel Onandiak. Gerediaga Elkartea izan da argitaldaria eta lurretako Udalak babestu du.

60ko hamarkadan, oraindik Frankismo betean, ikastolen mugimendua hedatu zen Euskal Herrian zehar. Durangaldean ere hainbat herritan zabaldu ziren ikastolak: Durangon lehenik, 1966an, eta hurrengo urteetan gainerakoak. Lurretan 1968ko urrian zabaldu zituen ateak, guraso talde baten eta Julen Kaltzada eta beste ekintzaile batzuen inplikazioari eskerrak.

Herriko umeek euskaraz ikasi ahal izateko, auzolan handi bat garatu zuten guraso, irakasle eta gazte ekintzaileen artean. Traba asko gainditu behar izan zituzten. Esaterako, erregimenaren inspektoreak birritan zarratu zuen ikastola, eta etxeetan, era klandestinoan, eskolak ematen jarraitu zuten. 1981an, Maiztegi herri eskolarekin fusionatu zen Goiuria ikastola.

Historia guzti hori kontatzen da liburuan, Ikastolan ibilitako guraso, ikasle, irakasle eta ekintzaileen testigantzetan oinarrituta. Paperezko argitalpenaz harago, ikus-entzunezkoa ere prestatu dute.

Durangaldea ezagutzeko 9 ibilbideko liburua

Durangoko Alpino Tabira Mendi Klubak eskualdeko ondare naturala eta kulturala uztartu ditu argitalpen berezi baten. "Ermitak bide. Durangaldea bizi" izeneko liburuan, Durangaldean oinarritutako 9 ibilbide prestatu dituzte.

Liburuak hausnarketarako bide bat zabaltzea nahi du; irakurlea ibiltzera animatzen dute inguruko ondarea ezagutzeko bere garrantziaz jabetzeko eta bera mantentzeko beharra sentitzeko.

Ibilbideei lotura bat emateko, ermitarik ermita egitea proposatzen dute ibilbidetako eta ondarearen arrastoa jarraitzen du argitalpenak. Lekuan lekuko lekukotzak, istorioak, ohiturak eta gertakariak ere biltzen dira.

LABURREAN

ANDER BERROJALBIZ
HISTORIALARIA

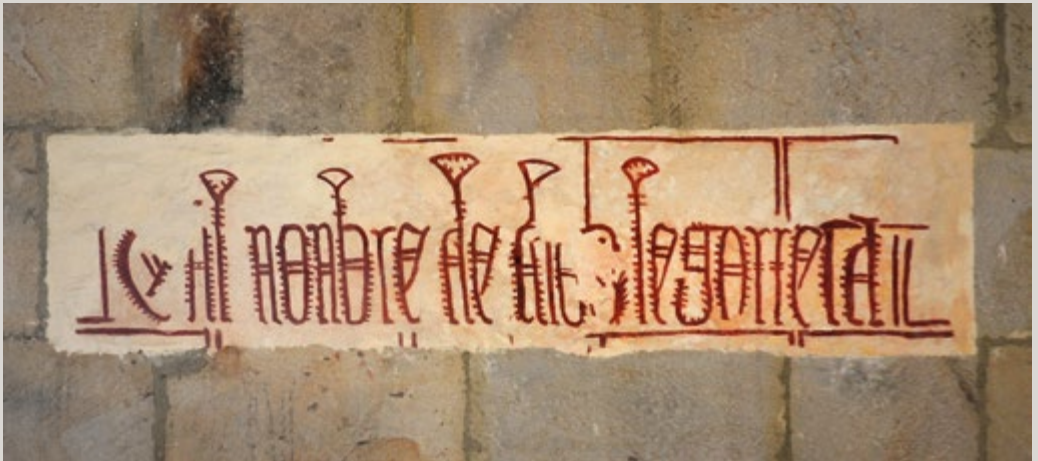
DOMNA LEGUNCIA ESCEBERRIENSIS DURANGARRA: HISTORIA ETA LEGENDAK UZTARTUTA

Ursula K. Le Guin idazle estatubatuarrak, bere lehen eleberrian, baieztapen kutsua duen honako galdera erretorikoa planteatu zuen:
“Zelan bereizi eginak legendatik, egia egiatik?”

Bizkaiko lehen jaunen legenda eta kondairatan Eskoziako erregeen alabak, herensugeak (aurrekoak haurdun uzten zituztenak) eta milaka lagunek parte hartzen zuten batailak aurki ditzakegu. Hamaika bertso daude; gehienek VIII-IX. mendeetan kokatzen dituzte gertakariak, gorde diren agiri historikoak baino lehenagoko garaietan (XI. mendean agertzen dira lehen dokumentuak Bizkaian). Gurean, Gonzalo de Otolara durangarra izan zen lehena kondairok aipatzen, 1634. urtean argitaratutako *Micrología geográfica del asiento de la Noble Merindad de Durango* liburuan. Logikoki, bertan, Durangaldeko pertsonaia eta gertakariak beste egile bizkaitarren idatzietan baino pisu gehiago daukate, kasu batzuetan gainerako

testuetan agertzen ez diren pasadizoak eta protagonistak aurkeztuz.

Le Guinen galderaren ildora, azken hauetako bat aipatuko dugu. Otoloraren arabera, Antso (Sançio), Aznarren semea, Eudon eta Andecaren oinordekoa eta Durangoko lurreko jauna, “*[En torno al siglo IX] cassó con Lechuguina señora de valor y los dos dando tierras fundaron la Igllesia de San Agustín de Hechavarria [...] edificando un nicho o cappilla de arcos en el ciminterio se enterraron*”. Ondoren, Lechuguina eta Antsoren semea, Ortun, aipatzen da. Ortun, halaber, Antso Estegizen aita izango litzateke, azken honek Arrigorriagako bataila entzutetsuan parte hartu omen zuelarik, beti Otoloraren hitzetan, 870. urtean.

📷 San Agustin elizako inskripzioak.

Bestalde, 1883an, Fidel Fita adituak XVI. mendeko dokumentu baten transkripzioa argitaratu zuen, teorian XI. mendeko beste agiri baten kopia zena. Bertan, San Agustin de Etxebarriako monasterioa-

ren fundazioa 1053. urtean kokatzen da, hau Munio Sanciç Durangoko kondeari eta Leguntia bere emazte eta kondesari egotziz. Zenbait historialarik idatzi honen egiazkotasuna zalantzan jarri dute. Hala ere,

San Agustín elizako irudia.

badakigu XI. mendetik XIII.aren hasierara Durangoko lurra Bizkaia eta Gaztelako Erresumari lotuta egotetik Nafarroako Korora pasa zela zenbait alditan. Hortaz, benetakoa ez bada, baliteke Durangoko kondeena eta San Agustín de Etxebarriaren fundazioarena XII-XIII. mendeetako borroka politikoen testuinguruan sorturiko istorio apokrifoa izatea.

Dena den, Juan Antonio Llorentek, 1807an, Donemiliagan aurkituriko beste agiri bat transkribatu zuen, 1051. urtekoa, Busturiako Santa Maria de Izpeari buruzkoa eta orain arte bere egiazkotasunaren inguruan zalantzarik sortu ez duena. Honetan, lekuko gisa –beste hainbat jauntxoeren artean–, “Domna Leguncia esceberriensis” aipatzen da.

Honela, badirudi, edozein kasutan, XI. mendean Leguncia izeneko eta “Domna” (Andrea) eta “esceberriensis” (etxeberrriako) tratamenduak jasotzen zituen emakume

boteretsu bat existitu zela, bai garaiko agirietan bai ondorengo kondairetan agertzeko moduko bezain boteretsua.

Hala eta guztiz ere, hasierako galderara itzulita: Lechuguina bai, baina herensugeak aintzat hartuko al ditugu? Ematen du, herensugeen kontu horiek baztertu egin behar direla. Bai? Ziur? Erdi Aroan, izaki mitikoak familia leinuak goraiatzeko eta ezezagunak edo aitorrezinak ziren aitatasunak justifikatu edo ezkutatzekomaiz erabili izan zirela jakinda, baztertu? Jakinda, baita ere, XI. mendeko agiri nafar batean ere Gomiç Sugaharra (“sugar”) izena erabili zela? Eta ez ditugu kontuan hartu beharko antzeko abizenak erabiliz, penintsula hainbeste bider astindu eta Irlanda eta Eskoziako errege izan ziren bikingoak?

Julio-César Santoyo filologoaren hitzetan: “Gaur, legenda, bihar agian historia”

📷 Durangoko kondeen hilobiak San Agustinen.

LABURREAN

BELÉN BENGOETXEA
REMENTERIA
UPV/EHU

OTXANDIOKO PLAZA NAGUSIKO INDUSKETAK

2021eko iraila eta abendua bitartean hirugarren eta azken indusketa-kanpaina burutu da Otxandio Plaza Nagusian. Emaitzak benetan positiboak izan dira, izan ere, horien bitartez plaza gaur egun bezala eratu aurretik han zer egon zen jakitea lortu dugu.

XI. mendearen amaieratik XII. mendearen hasierara bitartean hasi zen dena. Garai hartan, material galkorrez (egurra, esaterako) egindako hainbat etxek osatutako herrixka batek hartu zuen lekua. Kontserbatu dena zutoinak sartzeko egiten ziren zuloak izan dira, buztin naturalean zulatuak, eta oraindik interpretatu gabeko egitura batzuen oinarriak. Herrixka nekazal girokoa zen, eta nahiko zabala izan behar zuen, plaza osoan zehar aurkitu baitira herrixkaren aztarnak.

XIII. mendearen erdialdean, Otxandio hiribilduaren sorrerarekin batera, kokaleku horrek eragina izan zuen eta eraldatu egin zen, baina, ziur aski, burdinaren eraldaketarekin lotutako jarduerak egiteko erabiltzen jarraitu zen.

Aldaketa benetan erradikala XIV. mendean iritsi zen, bertan 5 metroko zabalera eta 3 metroko sakonera zuten buztinean zulatutako lubaki bat eraiki zenean,

📷 Goi Erdi Aroko herrixkako zutoin-zuloak.

Emaitzak benetan positiboak izan dira, izan ere, horien bitartez plaza gaur egun bezala eratu aurretik han zer egon zen jakitea lortu dugu.

banderadun dorre bat babesten zuena. XIV. mendearen amaieratik XV. mendearen zati handi batera bitartean zonaldean bizi izan zen gatazka eta indarkeria egoerarekin lotu behar dugu, bandoen arteko borroken ondorioz. Izan ere, Otxandioko Pedro de Abendaño dorreak izan behar zuen defentsa-egitura identifikatu dugu, 1437an setiatu eta eraitsi zutena,

Lope García de Salazar kronikariaren arabera. Aurkitutako lubakia XVII. mendearen bigarren erdian deuseztatu zuten. Hortik aurrera, espazioa gaur egun den bezala eratuz joan zen; plaza publikoko eremu zabal bat, aisialdiarekin eta jai-ospakizunekin lotutako mota askotariko gertaerentzako.

LABURREAN

JON IRAZABAL

“IHURRETA”

950 URTEKO ELIZATEAREN LEHEN AIPAMEN DOKUMENTALA

1072ko abuztuaren 26an, Nafarroako Antso IV.a erregeak,
Donemiliaga Kukulana (San Millán de la Cogolla) zegoela, monasterio horri eman zion
lurretako Dekaniako San Martinen erlikiak gurtzen ziren monasterioa
(Amatzako San Martin)

Dohaintza Iñigo López “Ezkerra” Durangoko kondeak eta 1072tik aurrera Bizkaiko lehen Jaunak [1.040/1.076] eta Toda Fortunez Ortiz de Aulestia bere emazteak berretsi zuten.

XI. mendearen bigarren erdian, Donemiliaga Kukulako monasterioak funts ekonomikoak behar zituen egiten ari zen lanak burutzeko. Komunitate monastikoaren hazkundeak beste monasterio handiago bat eraikitze-
ra behartu zuen, Yusokoa, eta 1.053. urtean hasi ziren eraikitzen.

Donazioa Donemiliaga Kukulako Kodize Gotikoan erregistratu zen. Liburu hori XIX. mendeko desamortizazioen testuinguruan galdu zen, sasoi horretan monasterio

errioxarrak izan zuen beste hainbat galerarekin batera. Baina, Donemiliaga Kukulako monjeeek XIII. mendearen azken urteetan Becerro Galicano kodizea idatzi zuten, eta bertan Kodize Gotikoan aipatutako dokumentuak kopiatu zituzten.

Ohar historiko horren bitxikerietako bat da lurretaren izena era ezberdinetan idazten dutela. 1072 dokumentuaren hasieran hau adierazten da: *“Sancti Martini de Ihurrieta, partis Bizcchia.”* eta, idatzi horretan bertan, *“confinio Duranci, cum decania, partis Bizcchie, nomine Ihurrueta, reliquias sancti Martini”*. Aldiz, 1075ean, 3 urte geroago, Donemiliaga Kukulako eta Abadiñoko abadea aurrez aurre jarriko dituen auzi-dokumentuan, lurreta Hurrieta bezala izendatzen da.

LABURREAN

ERREDAKZIO TALDEA

ARRIPAUSUETAKO GATAZKAREN AMAIERA

Bi urteko negoziazioen ondoren, URA agentziaren eta Durangoko Udalaren arteko akordio batek amaiera eman dio aurreko Deabruaren Zubia eta Arripausuetako presa eraisteko saiakerak eragindako gatazkari.

Akordioaren arabera, zubia Zuhatzolako parkera eramanez, hilerriaren ondora, eta han harriz harri berrezaiki dute. Presari dagokionez, lurreta udalerriari zegokion erdia eraitsi egin dute, eta Durangoko zatia mantendu. Lurretako Udalak ez zuen bere arau subsidiarioetan elementua babestu beharreko ondare modura jasotzen.

Josemari Uriartek, ASTOLA aldizkari kide izandakoak, aldizkari honen 14. zenbakian durangarrek hainbeste maite zuten leku horri buruzko informazio historiko ugari bildu zuen.

📷 Deabruaren zubiaren desmuntatzea eta zubia Zuhatzola parkean.

LABURREAN

IZASKUN ELLAKURIAGA

DURANGALDEKO IKERLARI GAZTEAK

Gerediaga Elkarteak lehenengoz antolatu du Ikerlari Gazteen Beka 2022an.

Durangaldeko ondarea, historia eta gizarte gaien ikerketa, zaintza eta zabalkunde gazteen artean sustatzeko helburuarekin hasitako sariketa izan da, eta Durangoko Merinaldearen Amankomunazgoaren laguntza izan du egitasmoak.

Guztira 36 lan aurkeztu dira lehenengo edizioan. Gehienek ikus-entzunezko formatua izan dute, eta bakarra izan da idatzizkoa.

 Irabazleak eta antolatzaileak.

Peio Martin Estévez eta Ibone Gómez Tamayo gazteen-tzat izan da 16-18 urte arteko kategorian emandako bi sariak. "Elkarrizketa amamarekin" eta "Euskal bidaia-riak" izeneko ikus-entzunezkoak izan dira sarituak. Eskualdera etorritako etorkinen errealitatea eta Durangaldeko hainbat leku esanguratsuetatik bidaia proposatzen dute lanek. Biak, Gerediaga Elkartearen youtube

kanalean ikusi daitezke: <https://labur.eus/ElkarrizketaAmamarekin> eta <https://labur.eus/EuskalBidaia-riak>.

Adrian Burgada Ereñok aurkeztu du idatzizko ikerketa lan bakarra, "Ibaizabal Ibaia-aren Goi-Arroa, landa paisaia baten eboluzioa (1990-2020)". Hurrengo orrietan, aurkeztutako lanaren laburpen egokitua dago irakurgai.